

LÄNSSTYRELSEN

Västerbottens län

Kulturmiljöenheten

Byråinspektör R Mullins

Tel 090-10 72 45

BESLUT

1991-01-07

221-8-89

Rek + mb

Byggnadsminnesförklaring av arbetarbostäder på fastigheten Strandberget, stä 617 A och 619 A, Västerbacken, Holmsund, Umeå kommun, Västerbottens län

(4 bilagor)

Beslut

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen om kulturminnen (1988:950) tre f d arbetarbostäder på Västerbacken stä 617 A samt tre f d arbetarbostäder och ett uthus på Västerbacken stä 619 A i Holmsund, Umeå kommun för **byggnadsminnen**.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter:

- . Byggnaderna får inte rivras eller flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
- . I byggnadernas inre får inte göras ingrepp i stomme eller ändring i rumsindelning.
- . Äldre interiördetaljer bibehålles.

Underhåll

- . Byggnaderna ska underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Samråd i vård- och underhållsfrågor skall ske med länsstyrelsen.
- . Kringliggande område skall hållas i vårdat skick så att byggnadernas utseende och karaktär inte förvanskas.

Övriga bestämmelser

Med stöd av 3 kap 14 § kulturminneslagen kan länsstyrelsen ge tillstånd till ändring av byggnadsminnet om det finns särskilda skäl.

Länsstyrelsen erinrar också om de generella bestämmelserna i 3 kap 10, 12 och 13 §§ i plan och bygglagen om varsamhet och hänsyn till bl a kulturhistoriska och konstnärliga värden vid ombyggnad, ändring och underhåll av befintliga byggnader.

Postadress	Gatuadress	Postgiro	Telefon	Telefax
901 86 UMEÅ	Storgatan 71 B	3 51 94 - 0	Växel 090 - 10 70 00 Direktval 090 - 10 7 ____	Adm.enheten 13 62 70 Försvarenheten 13 15 77

Vidare stadgas i 3 kap 17 § plan- och bygglagen att tomt skall hållas i vårdat skick.

Redogörelse för ärendet

Redan i den fysiska riksplaneringens inledande skede omkring 1970 uppmärksammades Västerbackens kulturhistoriska värde som lastageplats för Baggbölesågen från 1850-talet. Här finns utom arbetarbostäder också kyrka, prästgård och skolhus. Områdets historia utreddes på uppdrag av byggnadsnämnden ytterligare av läns museet i Holmsundsinventeringen 1983. Stadsplaneändringar för att bevara miljön fastställdes 1979 och 1983.

Den 19 januari 1982 meddelade riksantikvarieämbetet efter en förfrågan från länsantikvarien att arbetarhusen på Västerbacken var värda byggnadsminnesförklaring.

Då arbetarhusen, som tillhörde Umeå kommun, låg på olika fastigheter, väcktes fråga om byggnadsminnesförklaring för varje fastighet för sig - den 8 april 1982 för de arbetarbostäderna nr 113 och 114, och den 11 maj 1983 för de nu aktuella arbetarbostäderna (nr 106-109, 111 och 112) jämte två uthus på stä 617 A och 619 A.

Arbetarbostaden 114 överläts till Stiftelsen Skärgårdens Sågverksmuseum och förklarades som byggnadsminne den 26 mars 1984. Beträffande arbetarbostaden 113, avvaktar länsstyrelsen den nuvarande ägarens Kursgårdsföreningen Västerbacken undertecknande av förslag till skyddsföreskrifter.

Beredning av ärendet beträffande kommunens sex hus skedde i kulturnämnden, fastighetskontoret och byggnadsnämnden efter överläggningar i kommundelsnämnden. Kommunstyrelsen beslutade den 12 december 1983 att ställa sig positiv till en byggnadsminnesförklaring "under förutsättning att byggnaderna omprioriteras från läns- till riksintresse".

Den 5 mars 1985 tillstyrkte kommunstyrelsen byggnadsminnesförklaring samt skyddsföreskrifter med villkoret "... att statsbidrag utgår i sådan omfattning att bostäderna kan hyras ut till marknadsmässiga priser".

Det rådde länge oklarhet om hur husen skulle nyttjas och om det var ekonomiskt försvarbart att bevara dem. Efter utredning från fastighetskontoret överfördes de sex arbetarbostäderna på fastigheterna stä 617 A och 619 A på den kommunala bostadsstiftelsen i Holmsund, Stiftelsen Holmsundsbyggnader.

Under hösten 1987 gav stiftelsen VAB, Umeå, i uppdrag att projektera ombyggnad av en första etapp omfattande de tre arbetarbostäderna på Strandberget stä 617 A. För antikvariska överkostnader beviljades ett ränte- och amorteringsfritt tilläggs lån på

1 270 000 kr ur riksantikvarieämbetets ram för 1987/88. De skyddsföreskrifter som var ett villkor för tillägglånet är desamma som i detta beslut om byggnadsminnesförklaring. Ombyggnadsarbetet påbörjades under december månad 1987 och var i huvudsak färdigställt i augusti 1988.

I en andra etapp renoverades hösten och vintern 1988 de kvarvarande tre arbetarbostäderna samt uthuset på fastigheten stä 619 A. För denna etapp utgick 1 580 000 kr som ränte- och amorteringsfritt tillägglån för antikvariska överkostnader från riksantikvarieämbetets ram 1988/89.

Det slutliga förslaget till skyddsföreskrifter för samtliga hus godkändes skriftligen av Stiftelsen Holmsundsbyggnader den 30 maj 1990.

Genom beslut av riksantikvarieämbetet är delar av Västerbacken att betrakta som en kulturmiljö av riksintresse enligt naturresurslagen.

Motivering

Arbetarbostäderna nr 106-109, 111, 112 samt ett uthus på Västerbacken ingår i ett välbevarat brukssamhälle anlagt som lastageplats för Baggböle sågverk vid 1800-talets mitt. Byggnaderna åskådliggör den norrländska sågverksarbetarens boendeförhållande kring 1800-talets mitt och senare del. De har till det yttre och delvis till det inre bevarat sitt utseende och utformning från de äldsta perioderna i platsens historia och är med hänsyn därtill synnerligen märkliga.

Stiftelsen Holmsundsbyggnader har som målsättning att för framtiden bevara de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna och i lämplig omfattning vårda och underhålla dem så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

./. Hur detta beslut kan överklagas till kammarrätten, se bilaga.

Harry Forsell

Karin Eriksson

Bilagor

Byggnadsbeskrivning
Situationsplan
Fotografier
Hur man överklagar

Kopia till

byggnadsnämnden, rek
riksantikvarieämbetet för ev överklagande (3 ex), delgivnings-
kvitto
Västerbottens museum
kulturnämnden
stadsbyggnadskontoret
PE
KME
inskrivningsmyndigheten, rek (efter laga kraft)
riksantikvarieämbetet, byggnadsminnesregistret (efter laga kraft)
Västerbottens museum (efter laga kraft)

Byggnadsminnesförklaring av arbetarbostäder på fastigheterna Strandberget, stä 617 A (nr 106, 107 och 108) och 619 A (nr 109, 111, 112 och uthus), Västerbacken, Holmsund, Umeå kommun, Västerbottens län

Inledning

Ett av länets märkligaste kulturmiljöer är utan tvekan det parti av Holmsunds samhälle som i dag kallas Västerbacken. Området ligger på en hög udde med utsikt över Österfjärden. Detta är det ursprungliga Holmsund, det självständiga lilla samhälle som James Dickson vid 1800-talets mitt lät bygga för sina arbetare vid Baggbölesågens lastageplats vid Umeälvens utlopp. Åtta arbetarkaserner ligger kvar, föga förändrade till det yttre sedan 1850-talet, likaså kyrka med begravningsplats och prästgård uppförda ett årtionde senare. Kontoret och förvaltarbostaden i områdets centrum ersattes på 1960-talet av nuvarande byggnad, inredd till kursgård. Dessutom ligger här två generationer skolhus, det äldsta från 1885, det senare från 1900.

Västerbacken har fortfarande karaktären av brukssamhälle. På den ursprungliga brädgårdens plats i norr ligger i dag den moderna industrin. Här anlades för övrigt ångsåg 1885, vilket gjorde att vattensågen i Baggböle kunde läggas ner. Söder om Västerbacken ligger Umeå uthamn.

Delar av området Västerbacken är markerat som en miljö med kulturvärden av riksintresse enligt naturresurslagen. I gällande stadsplaner från år 1979 och 1983 är bl a bostadshusen utlagda som bevarandeområde med skyddsbestämmelser för husen och miljön. De nu aktuella sex arbetarbostäderna (nr 106-109, 111 och 122) samt uthuset som nyligen genomgått upprustning, tillhör Stiftelsen Holmsundsbyggnader och fungerar som flerfamiljshus.

Arbetarhusen är till det yttre väl bevarade. Fråga om byggnadsminnesförklaring har väckts för arbetarbostad nr 113 som ägs av Stiftelsen Kursgården Västerbacken. Arbetarbostad nr 114 är byggnadsminne och tillhör numera Stiftelsen Skärgårdens Sågverksmuseum, som bildats för att ta hand om huset och verka för att den bevaras och inreds som museum.

Arbetarbostäderna

Lastageplatsen hade behov av såväl kvinnlig som manlig arbetskraft. Bräderna som flottats i älven två mil måste skrubbas, innan de torkades i brädgårdarna för att så småningom lastas ombord på segelfartygen i hamnen. Hösten 1858 uppgick dess befolkning till nära 400 personer. År 1862 fanns 13 arbetarbostäder. På äldre kartor från 1872 ser vi att antalet baracker

varit ännu större. Då sågverket i Baggböle lades ner på 1880-talet och den nya ångsågen vid lastageplatsen i Holmsund togs i bruk flyttades också några baracker till Västerbacken. År 1898 fanns här tjugo kaserner. Företagets numrering av husen har här behållits.

De 13 äldsta kasernerna var alla lika. De mätte alla 15x10,5x6 m. De var uppförda i två våningar med vardera fyra rum placerade parvis vid sidan av en genomgående förstuga med trappor och skrubbar. Förvaringsutrymmen fanns också på vinden och i separata rum. Husen timrades upp på stenfot och brädfodrades med kraftig locklistpanel, som delvis sitter kvar än i dag. Gavelröstena är inte timrade utan endast inbrädade. Två skorstensstockar finns i varje hus, där de inte är borttagna vid senare renovering av det inre.

Enligt provinsialläkarens rapport för 1907 var dessa äldsta baracker då ännu inredda som spisrum för en familj. Hur förhållandena var får man en klar bild av genom följande citat: "En familj på 9 personer bebodde en sådan enrumslägenhet, hvars golfyta var 5,5x4,5 kvm och höjden till taket 2,35 meter. Till detta rum hörde ett skåp med hyllor i förstugan, men ingen skrub eller garderob, däremot disponerades ett litet rum på vinden, som enligt uppgift om vintern är obeboeligt".

Provinsialläkaren rekommenderade sammanslagning av två spisrum till lägenheter om ett rum och kök, vilket bolaget tog till sig. Redan 1908 kunde han konstatera att den stora familjen hade fått flytta in i en ny lägenhet om rum och kök. Detta blev sedan standard för familjer med flera barn.

Renoveringen av arbetarbostäderna påbörjades under 1987 och genomfördes i samråd med länsstyrelsen/länsantikvarien och statliga bostadslån med tillägglån i två etapper fram till augusti 1989. Byggnadernas utseende och karaktär har kunnat bevaras samtidigt som beoendemiljön och standarden har förbättrats.

På lagaskifteskartan 1872 är ett antal uthuslängor markerade. De inrymde förvaringsbodar och fähus. Det kvarvarande uthuset vittnar om hur lastageplatsens hushållning hade starka naturinslag samt om bolagets livsmedelsinköp.

I Baggböle finns det Dicksonska företagets samtida förvaltarbostad kvar, skyddad som byggnadsminne, men inga arbetarbostäder har bevarats i denna miljö. I Vindelns samhälle ligger företagets inspektorsbostad, "Holms gård". Ett bevarande av arbetarhusen på Västerbacken gör bilden av Dicksonska företagets bostadsbestånd mer fullständig.

Beskrivning (se även fotografier)

Exteriörer

Arbetarbostäderna är uppförda med stommar av liggtimmer i två våningar jämte vindsvåning med två kamrar. De vilar på en sockel av kilad natursten som varit tätad med bruk och pågjutits med betong. Väggarna är klädda med stående kraftig locklistpanel. Gavelspetsarna är endast inbrädade med locklistpanel. Alla husen har sadeltak - arbetarbostäderna 106-108 täckta med svart, bandfalsad, plåt och 109, 111 och 112 är belagda med svart trapetsprofilerad plåt. Skorstenarna till 106-108 är av slammat tegel. De andra skorstenarna är klädda med slät svart plåt. Nya hänggrännor, fotplåtar och stuprör har monterats. Fotlisten har avtäckts med plåtbleck.

Samtliga arbetarbostäder har kopplade fönster med mittpost och två lufter om tre rutor. Husen har pardörr med tre profilerade fyllningar nertill och smala 8-rutade fönster upptill.

Fasaderna har målats med linoljeblandad Falu rödfärg. Fönster- och dörrsnickerier har ommålats med oljefärg.

Uthuset är byggt på stoppstenar. Uppfört i stolpverk i en våning. Faluröd lockpanel. Huset har ett sadeltak som täckts med takpapp. Nya hänggrännor och stuprör har monterats.

Interiörer

Till det inre har omfattande renovering skett. Paneltak som fanns kvar har bevarats i husen med undantag av nr 111 och 112, som saknade paneltak sedan tidigare. Parkettgolv har bevarats i vardagsrummen i nr 107 och 108. I en vindskammare i nr 107 finns lister och foder av äldre natur. Golv och förrådsväggen på vind i nr 107 har återmonterats. I den ena lägenheten i nr 111 har en öppen spis bevarats.

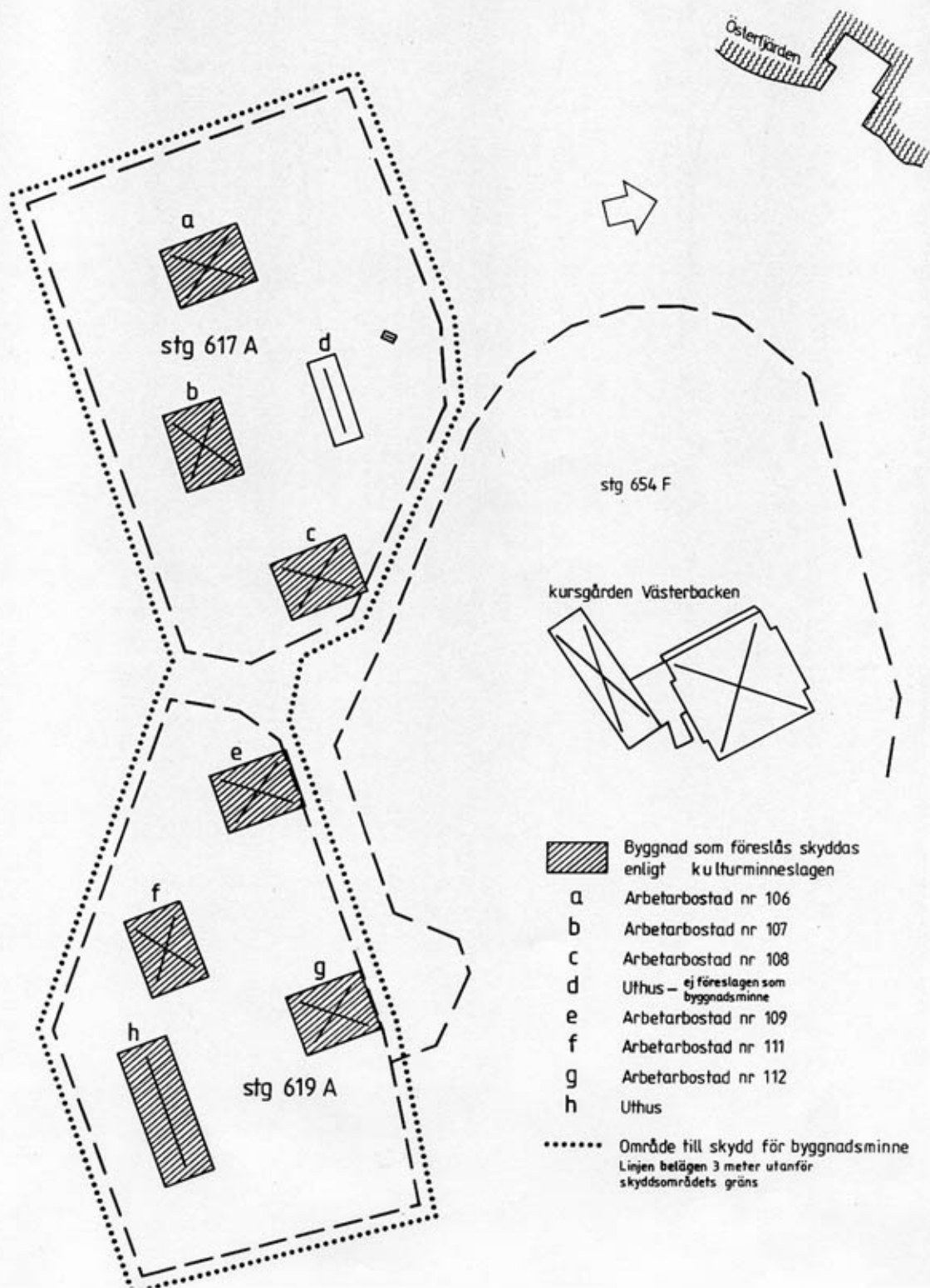
Miljön

Västerbackens brukssamhälle är uppdelat i två delar. I norr med utsikt över den forna hamnen och lastageplatsen ligger arbetarbostäderna i grupper och kursgården i den park som tidigare omgav företagets kontor och förvaltarbostad.

Mellan den "världsliga" och den "andliga" delen av samhället går en väg som kantas av björkar och symboliskt nog har kyrkans västfasad och kyrkporten som fond. Det mellanliggande kuperade partiet, utlagt som parkmark, är för närvarande igenvuxet. Här har legat uthus.

Längst i söder ligger kyrkan med kyrkogården samt prästgård och skolhus.

BYGGNADSMINNESFÖRKLARING AV SEX F.D. ARBETARBOSTÄDER
JÄMTE ETT UTHUS PÅ VÄSTERBACKEN, STADSÄGA 617 A OCH
619 A I HOLMSUND, UMEÅ KOMMUN, VÄSTERBOTTENS LÄN

Arbetarbostäder på fastigheterna Strandberget, stä 617 A och
619 A, Västerbacken, Holmsund, Umeå kommun

Fotobilaga inför byggnadsminnesförklaring

Fotograf: Robert Mullins, länsstyrelsen
Tid: Oktober 1989
Neg: K5196 5-36 förvaras i Västerbottens museum

Nr 106, västfasad
(K5194:5)

Nr 106, sydfasad
(K5194:12)

Nr 106, norra gaveln
(K5194:7)

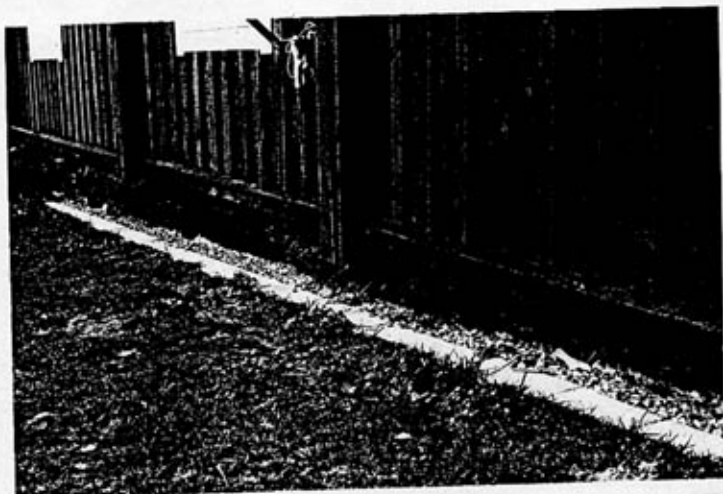
Nr 106, ytterdörr
(K5194:8)

Nr 106, ostfasad
(K5194:9)

Nr 107, nordfasad och
östra gaveln
(K5194:10)

Nr 107, detalj av grund
och kraftig panel
(K5194:16)

Nr 107, syd- och ost-
fasaden
(K5194:14)

Nr 107, syd- och väst-
fasaden
Nr 108 i bakgrunden
(K5194:13)

Nr 108, väst- och syd-
fasaden
(K5194:15)

Nr 108, väst- och nord-
fasaden
(K5194:11)

Nr 108, ostfasaden
(K5194:17)

Översikt från norr
(K5194:27)

Översikt från sydväst
(K5194:35)

Nr 109, ostfasaden
(K5194:23)

Nr 109, väst- och syd-
fasaden
(K5194:18)

Nr 111, västra gaveln,
uthuset i bakgrunden
(K5194:19)

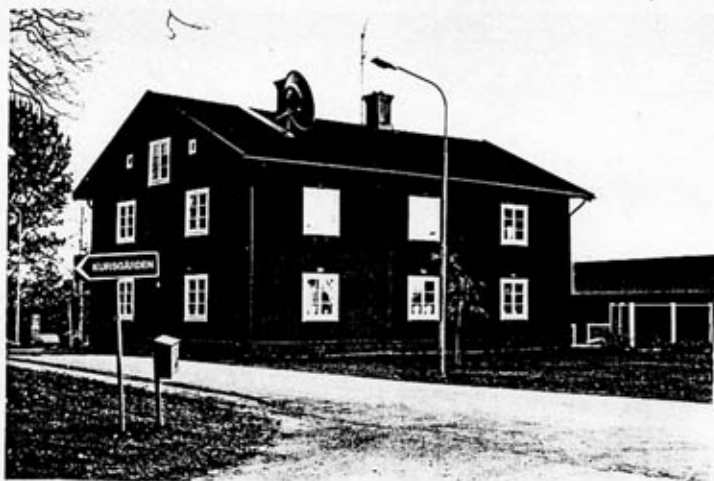
Nr 111, väst- och syd-
fasaden
(K5194:20)

Nr 111, norrfasaden
(K5194:22)

Nr 111, takdetalj
(K5194:36)

Nr 112, norr- och väst-
fasaden
Uthuset i bakgrunden
(K5194:26)

Nr 112, ost- och norr-
fasaden
Uthuset i bakgrunden
(K5194:30)

Nr 111, från söder
samt uthuset
(K5194:34)

Uthuset, långsidan mot
norr och gaveln mot
öster
(K5194:32)

Uthuset och nr 111 till
vänster, från sydväst
(K5194:21)

Uthuset från sydväst
(K5194:33)